

“CIVILLAULĪBA” KĀ OBJEKTĪVA REALITĀTE: CIVILLAULĪBAS KĀ INSTITŪTA PASTĀVĒŠANAS NOSACĪJUMI VIDZEMĒ 17.–19. GADSIMTĀ

Gvido Straube

Dr. hist., LU Vēstures un filozofijas fakultāte, profesors.

Zinātniskās intereses: Latvijas jauno laiku vēsture, pašreiz strādā pie Vidzemes zemnieku skolu vēstures 17.–18. gadsimtā.

E-pasts: gvido.straube@lu.lv

Kopš viduslaikiem Latvijas teritorijā cilvēku attiecības lielā mērā atradās baznīcas kontrolē. Tās likumi deklarēja, kādai jābūt sabiedrības pamatvienībai – ģimenei, kā to var nodibināt, kas var kalpot par pamatojumu atteikt laulības slēgšanu, kādi apstākļi ļauj to šķirt. Dzīve ārpus baznīcas svētītas – un līdz ar to arī kontrolētas – laulības bija grēks, par ko pienācās sods. Tomēr realitātē samērā bieži jauno laiku vēsturē ir sastopams t.s. civillaulības institūts – divu cilvēku kopdzīve bez laulības slēgšanas baznīcā. Kas noteica šo kopdzīves formu, kāpēc pretēji baznīcas likumiem cilvēki tomēr dzīvoja arī nosacītā vai piespiestā civillaulībā – tas ir šī raksta uzmanības centrs.

Atslēgas vārdi: baznīca, laulība, civillaulība, baznīcas sodi.

1794. gada 20. maijā Burtnieku Kņāde Tenis samaksā par priekšlaicīgām dzimumattiecībām 1 valsts dālderī.¹

...

Tā paša gada 23. jūnijā Lizdēnu saimnieks Lāču Pēteris samaksā par priekšlaicīgām dzimumattiecībām 1 valsts dālderī.²

...

Tā paša gada 20. jūlijā Jaunburtnieku Juniks Ansis samaksā par priekšlaicīgām dzimumattiecībām 1 valsts dālderī.³

...

1806. gada 18. septembrī Burtnieku saimnieks Juris kā atraitnis un viņa sieva Edde kā atraitne samaksā par priekšlaicīgām dzimumattiecībām 2 sudraba rubļus.⁴

Šādus saturā samērā skopus ierakstus baznīcas grāmatās sadaļās par iemaksātajiem sodiem draudzes labā gan Vidzemē, gan Kurzemē 18. un 19. gadsimtā var atrast lielā skaitā. Šeit kā piemēri minēti tikai daži ieraksti no Burtnieku draudzes baznīcas grāmatas, kurus lasītājam piedāvājusi vēsturniece Lauma Sloka savā trīs sējumu avotu publikācijā “Vidzemes draudžu kronikas”. Soda maksāšanas iemesls pirmajos trīs piemēros – “priekšlaicīgas dzimumattiecības” – liek izteikt dažādus minējumus par to, kas varētu būt šie “priekšlaicīgie” seksuālie kontakti, kas izraisījuši baznīcas neapmierinātību un likuši sodīt to veicējus, savukārt gadījumā ar saimnieku Juri situācija jau top krietni skaidrāka – abi grēkā kritušie vaininieki ir atraitņi, kuri kaut kad agrāk ir zaudējuši savas otrās pusītes un tagad sākuši dzīvot kopā. Līdz ar to var rasties jautājums – kāpēc baznīca sodījusi pieaugušus cilvēkus, turklāt atsevišķos gadījumos nav pat ne mazāko aizdomu, ka abi seksuālajās attiecībās pieķertie būtu grēkojuši pret savām otrajām pusēm un kļuvuši par laulības pārkāpējiem, tādējādi laužot uzticības solījumu – viņi abi bijuši atraitņi un faktiski sanākuši kopā, lai veidotu jaunu ģimeni, un rakstītājs – jādomā, pats draudzes gans – viņus tā arī definē – kā atraitņus un vienlaikus vīru un sievu. Minētie piemēri viennozīmīgi liecina par specifisku situāciju jeb kopdzīves modeli, ko šodien tautā mēdz saukt par “civillaulību” – divu – pamatā pretēja dzimuma – cilvēku kopdzīvi, kas gan dažādu objektīvu un/vai subjektīvu apstākļu sakrītības dēļ vēl nav saņēmusi/nevar saņemt/negrib saņemt baznīcas svētību.

Tomēr šāda kopdzīves modeļa pētniecība vēstures griezumā saistīta ar zināmām problēmām. Pirmkārt, ir diezgan grūti korekti definēt šo situāciju, jo apzīmējums “civillaulība” tiek izprasts un lietots dažādi. Tipiskākais skaidrojums šim terminam Rietumu sabiedrībā ir pretējs baznīcas svētītai laulībai un aktualizējās 18. gs. otrajā pusē, jo sevišķi Franču revolūcijas laikā, kad tiesības reģistrēt laulību tika atņemtas baznīcai un nodotas valsts iestādei, parasti municipalitātei. Lai arī daudzviet Eiropā šo pieredzi ieviesa iekarotajās teritorijās Napoleons Bonaparts, pēc viņa sakāves tā tomēr vairākās vietās tika saglabāta, turklāt 19. gs. gaitā kļuva par dominējošu lielākajā daļā Eiropas. Līdz ar to šeit runa ir tikai par institucionālām izmaiņām laulības procedūras realizācijā. Ar laiku izveidojās divas tās formas – t.s. obligātā civillaulība, kur iespēja slēgt laulību bija tikai civiliestādē, un fakultatīvā civillaulība, kur pāris var izvēlēties slēgt

laulību civiliestādē vai baznīcā. Līdz ar to esošie pētījumi tēmas kontekstā pamatā attiecas tieši uz civillaulības kā valsts institūta ieviešanas vēsturi.⁵ Savukārt šajā rakstā apskatītā situācija pamatā ir tikusi traktēta tikai un vienīgi kā divu cilvēku atrašanās pretlikumīgās, līdz ar to – grēcīgās attiecībās, kas, iespējams, bijis tik rets izņēmums, ka nav izpelnījies vēsturnieku interesi. Tajā pašā laikā sabiedrībā nereti tiek lietoti termini “civillaulība”, “civilsieva” vai “civilvīrs”, norādot, ka starp šiem cilvēkiem nav juridiski korekti nokārtotas attiecības, respektīvi, nav noslēgta laulība nedz civiliestādē, nedz arī baznīcā. Tēmas kontekstā aktualizējas arī cits termins, proti, “ārlaulības bērns”. Jau Vidzemes zemnieku likumi bija paredzējuši šo situāciju un noteica, kādas ir šādā laulībā dzimuša bērna tiesības un attiecības ar abiem vecākiem.⁶ Viens no specifiskiem ārlaulības bērnu statusiem ir t.s. līgavu bērni – līgavas statusā esošas sievietes dzemdēts bērns no līgavaiņa. Parasti šie bērni ieguva līdzīgas tiesības kā laulībā dzimuši un caur leģitimāciju ieguva arī oficiālo, laulībā dzimušo bērnu statusu. Līdz ar to šajā rakstā ir pamats runāt par termina *civillaulība* otro izpratni. Lai tiktu respektēta oficiālā izpratne par to, šeit tas tiek likts pēdējās.

Zināmu ieskatu laulības tiesisko attiecību vēsturē snieguši Latvijas juristi.⁷ Viņi arī norāda, ka jau viduslaikos zemnieku likumos centās izskaust pagānisko laulības slēgšanas procesu – līgavas zagšanu, sodot to pat ar nāvessodu.⁸ Tajā pašā laikā tādu variantu, ka būtu iespējama ārpus baznīcas svētības esoša kopdzīve, likumi nepazīna. Lielākā uzmanība pirmsreformācijas laika likumos ir veltīta mantojuma tiesībām, un tieši šajā kontekstā ir atrodamā viena norma, kas paredz bērna dzimšanu ārlaulībā un nosaka viņa tiesības uz mantu, proti:

“Ja sieva ņem vīru un dzemdē viņam bērnu pirms laika, tad viņai var pārņemt, ka ir dzemdējusi to par agru, un viņam nevar piederēt vīra muiža.

*Ja sievai bērns piedzimst pēc vīra nāves pēc īstā laika, tad viņai var pārņemt, ka tas nav mantinieks, jo ir dzimis par vēlu.”*⁹

Tā kā baznīca strikti uzstāja, ka dzimumdzīve ārpus tās svētītas laulības ir grēks, tad zināmu risinājumu mēģināja rast Rīgas–Rēveles tiesības, kuru pirmie panti tapuši jau 13. gadsimtā, – to 37. pants noteica, ka *“katrs, kurš ar otra meitu tiek pieķerts, likumīgi ņems viņu laulībā, ja (tas) patīks abu vecākiem, vai maksās naudu saskaņā ar vecāku novērtēto žēlastību”*.¹⁰

Kā norāda tiesību vēsturnieks profesors Jānis Lazdiņš, tieši reformācijas rezultātā sabiedrībā mainās uzskati par ārlaulībā dzimušu bērnu tiesībām un pakāpeniski sabiedrība “sāka tos atzīt kā līdzvērtīgus partnerus”.¹¹

Tomēr arī 1588. gadā tapušie Lietuvas statūti joprojām pamatā izrāda rūpi par mantu un tās mantošanas kārtību.¹²

Kā liecina likumi, kopš viduslaikiem vairāku gadsimtu garumā ģimenes dzīve bija totāli pakļauta baznīcas kontrolei, tā noteica kopdzīves normas, un ikviena atkāpe no tām tika stingri sodīta. Pirmskristīgajā sabiedrībā bija jāiziet iniciācija un pastāvēja noteikti rituāli, kuri tika izspēlēti, dibinot ģimeni, savukārt kristīgā baznīca faktiski turpināja šo spēli, nosakot savu rīcības kodeksu. Tajā pašā laikā realitātē bija vienmēr sastopami gadījumi, kad šīs stingrās baznīcas prasības tika ignorētas vai pārkāptas, un vainīgie tika saukti pie atbildības un sodīti. Te gan jāpiebilst, ka sodu piemērošana ne vienmēr bija konsekventa un daudz kas bija atkarīgs no vainīgā sociālā statusa. Sabiedrības elites sodīšana bieži vai nu izpalika, vai bija daudz maigāka nekā gadījumos, ja vainīgais bija vienkāršs pilsētnieks vai – vēl ļaunāk – zemnieks. Tajā pašā laikā baznīcas cilvēki un sabiedrība atsevišķos ar ģimenes dzīvi un to regulējošo normu neievērošanu saistītos gadījumos atzina, ka ir jāpiever acis uz notiekošo, jo dažbrīd nelikumīgais risinājums bija sabiedrībai lietderīgāks par konsekventu turēšanos pie likuma burta. Līdz ar to pakāpeniski tika ieviestas dažādas atkāpes, tādējādi leģitimējot atsevišķus gadījumus un izbēgot no nevēlamu un pašai sabiedrībai neērtu noteikumu bezierunu ievērošanas. Tas viss bija novērojams arī Latvijas telpā. Šī raksta uzmanības centrā ir attiecīgās norises jaunajos laikos Vidzemē, respektīvi, Vidzemes guberņā. Tomēr te jāņem vērā apstākļi, ka sabiedrība strikti dalījās divās daļās – zemniekos, kas absolūtā vairākumā bija pamatiedzīvotāji (tikai neliela pamatiedzīvotāju daļa mita pilsētās), un vāciešos, respektīvi, vācbaltiešos. Lai arī noteikumos attiecībā uz laulību un ģimenes dzīvi nebija ietverta atšķirīga pieeja pret katru kopieni, tomēr reālajā dzīvē zemnieki, kas pamatā bija dzimtcilvēki, bija daudz vairāk ierobežoti un atkarīgi ne tikai no likumu un noteikumu prasībām, bet arī no savu dzimtkungu un mācītāju vēlmēm vai iegribām, kuras ne vienmēr bija pamatotas ar loģisku saprātu. Savukārt saukšana pie atbildības par kādu normu pārkāpšanu vai neievērošanu attiecībā uz zemniekiem bija daudzaktīvāka –

un zemniekiem netika piedots tas, ko varēja bez soda atļauties muižnieks.

Kā jau tika minēts, baznīca – Vidzemes evaņģēliski luteriskā baznīca vadījās pēc noteiktām normām, kādas bija jāievēro tās piederīgajiem, dodoties laulībā un tajā dzīvojot. Parasti tās tika deklarētas baznīcas likumā. Pirmais likums šai provincei tapa t.s. zviedru laikos, gan jāatzīmē – to pašās beigās – 1686. gadā tas stājās spēkā visā Zviedrijas karalistē, bet tikai pēc tā pārtulkošanas vāciski un attiecīgas karaļa Kārļa XI pavēles 1690. gada 2. jūnijā ģenerālgubernators Johans Jākobs Hastfers to varēja ieviest Vidzemē.¹³ Pēc Vidzemes nonākšanas Krievijas rokās Lielā Ziemeļu kara gaitā jauns baznīcas likums tapa tikai 19. gadsimtā, proti, 1832. gada beigās – cars Nikolajs I to parakstīja 28. decembrī, līdz ar to tā darbība reāli sākās 1833. gadā.¹⁴ Baznīca ik pa laikam pieņēma arī kādus precizējošus likumus, papildpantus vai noteikumus, ja reālajā dzīvē noskaidrojās, ka ir tāda nepieciešamība, jo esošais ģenerālais likums neatrisina kādu tajā neparedzētu problēmu.

Zīmīgi, ka abus likumus Vidzemes bruņniecība un garīdzniecība uzņēma ar dalītām jūtām, turklāt negatīvie noskaņojumi vienmēr atrada auglīgu augsni. Zviedru likuma gadījumā muižniecība norādīja, ka tas ir vairākos aspektos nepraktisks un nederēs Vidzemes specifikai.¹⁵ Savukārt Krievijas valdnieka dotais likums būtiski iedragāja evaņģēliski luteriskās baznīcas statusu – tā vairs nebija Baltijas provincēs vecajā privileģētajā statusā, jo bija nonākusi zināmā subordinācijā Krievijas impērijā valdošai pareizticīgajai baznīcai.

Zviedrijas baznīcas likumā laulībai veltīta 15. nodaļa “Par saderināšanos un laulībām”.¹⁶ Faktiski jau ar šo likumu par zināmu problēmu kļūst norma, kura noteica, ka “nevienu, kurš nav iemācījies Lutera Katehismu un pieņēmis Svēto vakarēdienu, nevar saderināt”.¹⁷ Tās strikta ievērošana varēja aizkavēt laulības slēgšanu uz grūti paredzamu laiku, un, jo vecāki bija abi precēties gribētāji, jo tās pozitīva atrisināšana bija problemātiskāka. Tomēr šķiet, ka zviedru likumdevējs bija paredzējis šo situāciju un attiecīgās nodaļas 13. un 15. paragrāfā deklarēja: ja starp abiem precēties gribētājiem jau bijuši seksuāli kontakti, tad viņi obligāti ir jāsalaulā neatkarīgi no citu nosacījumu realizācijas, tomēr abiem jārēķinās ar soda saņemšanu.¹⁸ 17. gs. zviedru baznīcas likums drošības nolūkos paredzēja atraitnim

pēc dzīvebiedres nāves sērot pusgadu, savukārt atraitei – vienu gadu, un tikai pēc šī sēru termiņa notecēšanas varēja doties jaunā laulībā.¹⁹

Ar 1832. gada likumu jaunizveidotā Ģenerālkonsistorija administratīvi bija pakļauta iekšlietu ministram un bez tā akcepta nevarēja pieņemt nevienu lēmumu.²⁰ Šī likuma 4. nodaļa bija veltīta speciāli ģimenei.²¹ Lai arī tas izcēlās ar zināmu stingrību, tomēr tajā vairāki noteikumi būtībā bija kļuvuši maigāki salīdzinājumā ar iepriekšējiem zviedru izstrādātajiem. Vispirms (66. paragrāfs) tika deklarēts, ka Krievijas evaņģēliski luteriskajā baznīcā laulībā drīkst stāties vīriešu kārtas personas, kuras ir jau sasniegušas 18. dzīves gadu, bet sieviešu kārtas pārstāvēm tas atļauts, sasniedzot pilnus 16 gadus. Turklāt abiem obligāti jābūt konfirmētiem un pielaisītiem pie Svētā vakarēdiena. Tālāk sekoja samērā dīvaini apzīmētais 67. paragrāfs, pie kura bija piebilde, ka tas ir “Piezīme”. Un šī piezīme atrunāja, ka tās personas, kas ar tiesu ir atzītas par garīgi slimām, nedrīkst stāties laulībā. Likums arī noteica, ka līdz 22. dzīves gadam esošiem obligāta ir vecāku piekrišana un tikai pēc tam – pārsniedzot šo robežu – jaunie cilvēki var bez vecāku ziņas doties laulībā.

Acīmredzot arī toreiz bija gadījumi, kad laulības slēgšana kādu apstākļu dēļ, kurus bija saskatījuši vecāki, bet ignorēja laulāties gribošie, nebija vēlama. To tad arī bija paredzējis likumdevējs. 70. paragrāfā tika uzskaitīta virkne šādu gadījumu, kad laulības slēgšanu vecāki varēja liegt:

- ja viens no laulāties gribošajiem bija saņēmis apkaunojošu sodu vai arī bija zaudējis godu;
- ja izrādījās, ka viens no laulāties gribošajiem ir nodevies dzeršanai, nesaprātīgai izšķērdībai, izvirtīgam dzīves veidam vai arī kādam citam smagam grēkam;
- ja kāds bija slims ar kādu lipīgu slimību vai krītamo kaiti;
- ja kāds no jaunlaulātajiem bija rupji apvainojis savus vai otrās puses vecākus vai vecvecākus ar vārdiem vai kādām citām darbībām un nebija saņēmis viņu piedošanu;
- ja bērni bez vecāku atļaujas slepeni bija devuši laulības solījumu vai arī ieguvuši otras puses piekrišanu, atņemot tai brīvību vai arī izmantojot kādus citus neatļautus līdzekļus;
- ja otra puse jau ir agrāk šķīrusies un šķiršanās spriedumā atzīta par vainīgu;

- ja starp jaunlaulātajiem ir liela atšķirība vecumā, audzināšanā un izglītībā;
- ja otra puse ir piederīga kādai nekristīgai reliģijai.

Bet, ja viens no eventuālajiem jaunlaulātajiem bija pagāns, tad laulības slēgšana Krievijas impērijā vispār bija aizliegta un tur pat vairs nebija vajadzīga vecāku iejaukšanās – šādā situācijā kristietī aizsargāja valsts (78. paragrāfs). Zīmīgi, ka protestantiskās Zviedrijas izdotsais baznīcas likums 17. gs., lai arī aicināja doties laulībā ar savas konfesijas pārstāvjiem, tomēr pieļāva precības dažādu konfesiju piederīgo starpā, vienlaikus izsakot cerību uz citai baznīcai piederīgā pievēršanu “mūsu mācībai”.²²

Zināma likuma normu liberalizācija bija notikusi arī attiecībā uz t.s. sēru gadu. Ja agrāk tas patiešām bija gads un pēc viena laulātā nāves otram gads (atraitnei)/pusgads (atraitnim) bija jānodzīvo sērās un tikai pēc tā iztecēšanas drīkstēja stāties jaunās laulāto attiecībās, tad tagad šis termiņš bija būtiski saīsināts, proti, vīrietis atraitnis drīkstēja atkal precēties pēc 6 nedēļām, kamēr sieviete atraitne drīkstēja doties laulības ostā ne ātrāk kā pēc 3 mēnešiem pēc laulātā nāves. Turklāt viņai bija jānodrošinās ar ārsta izziņu, ka viņa nav stāvoklī (82. paragrāfs).

Tāpat valsts šajā likumā izrādīja lielāku uzticību vīriešiem, jo laulību slēgšanas ceremonijā klāt jābūt diviem lieciniekiem, un tiem jābūt vīriešiem (85. paragrāfs).

Salīdzinājumā ar mūsdienām krietni komplikētāka bija procedūra, kāda bija jāiziet precēties gribētājiem, – vispirms mācītājs viņus uzsauca trīs svētdienas pēc kārtas viņu dzīvesvietas draudzēs, informējot visus eventuālos paziņas par jauno cilvēku nodomiem (95. paragrāfs). Ja kaut kādu iemeslu dēļ pēc pēdējās uzsaukšanas bija aizritējuši divi mēneši, bet salaulāšana tā arī nebija notikusi, tad iepriekšējā uzsaukšana bija zaudējusi savu juridisko spēku un tā bija jāveic atkal no jauna (101. paragrāfs).

Kaut arī baznīca skatījās uz šķiršanos kā uz nevēlamu aktu, tomēr 1832. gada baznīcas likumā bija paredzēti arī nosacījumi, pie kuriem jau noslēgta laulība tiesiski var tikt šķirta. Arī šeit, līdzīgi kā gadījumā ar vecāku tiesībām kavēt laulības noslēgšanu, bija paredzētas vairākas situācijas (118. paragrāfs):

- laulības uzticības zvēresta laušana;
- ļauna laulātā drauga pamešana;

- ilgāk nekā piecus gadus esoša viena laulātā prombūtne, kaut arī ne labprātīga;
- neārstējama lipīga slimība;
- plānprātība;
- grēcīgs dzīvesveids;
- rupja un dzīvībai bīstama uzvedība, apvainošana un citas slimīgas darbības;
- tiesiski pierādītas darbības, kas apkauno laulāto;
- smagi noziegumi, kas tiek tiesāti ar nāvessodu vai to aizvietojošu sodu, kas paredz izsūtīšanu vai noņemšanu.

Īpašā attieksme pret vīrieti izpaudās arī 122. paragrāfā, kas definēja vīrietim tiesības pieprasīt laulības šķiršanu, ja viņš uzzina, ka viņa sieva pirms laulībām ir atradusies attiecībās ar kādu citu partneri. Tomēr tas varēja notikt tikai gadījumā, ja vīram bija ne tikai aizdomas, bet arī neapstrīdami pierādījumi. Šīs tiesības vīrs varēja zaudēt, ja viņš pirms šķiršanās prasības iesniegšanas ar apsūdzēto sievieti ir radījuši kopīgu bērnu vai arī ir pirms laulības noslēgšanas zinājis par šīm attiecībām. Panta beigās gan ir piebilde, ka tādas pašas tiesības esot arī sievietei.

Likumā tāpat bija paredzēti īpaši nosacījumi, pie kuriem viena no laulātajām pusēm drīkstēja pieprasīt šķirt laulību (126. paragrāfs). Te galvenais bija otras puses spēja vai nespēja piedalīties bērnu radīšanā, tāpēc likumdevējs bija noteicis, ka laulības šķiršanu var pieprasīt, ja:

- viena no pusēm gada laikā, par spīti mācītāja un konsistorijas aicinājumiem, bez attaisnojoša pamata nav pildījusi laulātā pienākumus;
- viena no pusēm apzināti kavē bērna radīšanu;
- viena no pusēm nevis vecuma, bet gan citu iemeslu dēļ ir pilnīgi nespējīga pildīt laulātā pienākumus, respektīvi, piedalīties bērna radīšanā.

Tādējādi caur baznīcu tika gan regulēta ģimenes dibināšana, gan arī noteikti apstākļi, pie kuriem laulātie var tikt šķirti. Tajā pašā laikā dzimumdzīve ārpus baznīcas svētības laulības netika akceptēta, un, ja viena no pusēm to agrāk būtu pieļāvusi, otrai pusei, apbruņotai ar pierādījumiem, bija tiesības pieprasīt šķirt laulību. Reālajā

ikdienas dzīvē gan redzam, ka Vidzemes laukos zemnieki nebija tie kārtīgākie likumu ievērotāji, par ko tad viņiem nācās maksāt sodu savas draudzes labā.

Šķiet, ka reālajā dzīvē baznīcas likumos paredzētās iespējas šķirt laulību tika liktas lietā ļoti reti. Vairākkārt tas darīts saistībā ar viena laulātā ilgstošu prombūtni. Piemēram, vīrs ir ticis iesaukts kā rekrūtis armijā un pazudis – parasti karadarbības laikā –, un no viņa ilgstoši nav saņemtas nekādas ziņas. Otrs prombūtnes iemesls ir saistīts ar viena laulātā apzinātu bēgšanu. Te gan mēs nevaram būt droši, vai šī bēgšana bijusi no konkrētā laulātā drauga, vai arī tai ir bijuši citi iemesli, piemēram, netikams muižnieks, kas prasa smagu darbu no zemnieka. Tomēr šajās situācijās mājās palicējs ne vienmēr bija tas klusais un paklausīgais cietējs un gaidītājs – arhīvā ir atrodama virkne gadījumu, kad, nesagaidot oficiālo šķiršanu pēc likumā noteiktā laika notecēšanas (1832. gada likumā 5 gadi), tika atrasts jauns dzīvesdraugs un uzsākta kopdzīve, kurā nereti tika dzemdēti arī bērni. Līdz ar to tas bija jau zināms “civillaulības” fakts. Baznīca uz šādām nesvētītā kopdzīvē notikušām dzimumattiecībām skatījās nosodoši. L. Slokas avotu publikācijā atrodams samērā prāvs skaits viena tipa ierakstu, proti, zemnieks N. maksā par t.s. netiklību (*Huhrerei*) baznīcas labā soda naudu – parasti viena dāldera vai rubļa apmērā. Lūk, daži piemēri:

“1794. gada 2. jūlijā Dūres muižas Velga Maša maksā par netiklību 1 rubli.

Tā paša gada 18. jūlijā Briežu muižas Veslāvu Anna maksā par netiklību 50 kapeikas.”²³

“1795. gada 15. martā Baložu Salona Jēkabs maksā par netiklību 1 rubli.”²⁴

Formulējums gan neļauj precīzi saprast katra konkrētā nodarījuma būtību, tomēr kādā daļā šādu pārkāpumu runa acīmredzot bijusi par dzimumattiecībām starp laulībā neesošiem cilvēkiem, respektīvi, kādos gadījumos tas varētu būt “civillaulības” fakts, kuru, dabiski, baznīca negribēja un nedrīkstēja akceptēt.

Par šī šodien tik ierastā kopdzīves modeļa esību jauno laiku sabiedrībā liecina arī citi fakti. Alūksnē kaut kas tamlīdzīgs bija novērojams jau 1643. gadā. Tur baznīcas vizitācijas komisija konstatējusi gadījumu, kad kādam Saleskim puisis esot sadzīvojis ar kādu meitu,

kuru gan nodēvē samērā sliktos vārdos, bērnu. Pēc kāda laika šī pati dāma, dzīvojot kopā ar citu vīrieti – Alūksnes zemnieka Matula kalpu Jurgenu, atkal tikusi pie bērna. Vizitatori bija jau saskaitušies uz šo “civillaulības” fanāti un bija gatavi viņu sodīt, turklāt, tā kā pirmajā reizē viņa izvairījusies no soda, pametot pilsētu, tagad soda apjomu vajagot dubultot, kā arī citiem par iebiedējumu pieslēgt meitu pie baznīcas kauna staba. Arī kalpam esot jāpiemēro sods, liekot vienu svētdienu stāvēt pieslēgtam pie kauna staba.²⁵ Tā paša gada vizitācija Gaujienā konstatēja līdzīgu gadījumu – tur kāds pils kalpotājs Jeremija Hastfers esot ik pa laikam mainījis draudzenes, kā rezultātā kopdzīvē ar divām dažādām sievietēm ticis jau pie diviem bērniem.²⁶ Šķiet, ka dažam labam jau toreiz bijis niķis bieži mainīt draudzenes un neiesaistīties oficiālā laulībā, jo tā varētu kavēt piekopt samērā brīvu dzīvesveidu. Šāda slava Gaujienas draudzē bijusi arī kādam H. Rēdingeram, par kuru sliktas atsauksmes dzirdējis arī prāvests.²⁷ Tas, ka tādā samērā mazā draudzē kā Gaujiena vienā vizitācijā konstatē divus gadījumus – iespējams, ārpus vizitatoru redzesloka palika vēl kādi –, kad bērni dzimuši laulībā neesošiem vecākiem, ļauj pieņemt, ka cilvēki samērā bieži uzsākuši kopdzīvi nesalaulājušies. Ne vienmēr tai bija jābūt regulārai kopā dzīvošanai, bieži tie bija epizodiski, īslaicīgi kopdzīves gadījumi.

Iepriekšminētie piemēri vēl tikai pieļauj iespēju, ka tie varētu liecināt par nosacītu “civillaulības” institūta eksistenci, bet tās pašas baznīcas jeb konkrēti – Vidzemes evaņģēliski luteriskās baznīcas dokumentu krājumos varam atrast arī faktus, kas jau diezgan viennozīmīgi apliecina šī institūta esību.

Tā 1752. gada 16. martā Valmiermuižas zemnieks Kannieks Indriķis sūdzējās par dzimtkungu baronu fon Kampenhauzenu, kurš liekot šķēršļus viņa precībām ar Lenču muižas meitu Līzi. Kā liecināja Indriķis, viņš jau pirms pusotra gada ir oficiāli saderinājies ar izredzēto, to apstiprinot ar apmainīšanos ar gredzeniem, kā arī ticis kā pienākas uzsaukts Valmieras baznīcā. Būdami pārliecināti, ka līdz ar to vairs nav nekādu šķēršļu un atlikušas tikai kāzas, abi sākuši dzīvot kopā kā vīrs un sieva, un šīs kopdzīves rezultātā Līze kļuvusi grūta un jau dzemdējusi bērnu.²⁸ Līdz ar to viņi abi faktiski saskaņā ar baznīcas viedokli bija grēkojuši un varēja “cerēt” uz adekvātu tās rīcību – soda piespriešanu. Acīmredzot, lai izvairītos no šādas sodāmas situācijas, Valmiermuižas Indriķis arī vērsies ar sūdzību, cerot uz pozitīvu problēmas risinājumu.

Šeit arī labi redzama problēma, kas pastāvēja Vidzemē 18. gad-simtā, proti, mācītājs zemniekus, kuri absolūtā vairākumā bija dzimtcilvēki, nedrīkstēja laulāt bez viņu saimnieka rakstiskas piekrišanas. Lai arī pastāvēja noteikums, ka muižnieki nedrīkst likt šķēršļus savu zemnieku laulībām, tomēr samērā bieži bija sastopami gadījumi, kad tas notika. Kampenhauzens tomēr negribēja uzņemties visu atbildību par notikušo, tāpēc savā paskaidrojumā tā paša gada 10. jūlijā norādīja, ka jau 1750. gada pavasarī Līze esot aizmukusi no Lenču muižas, turklāt, kā minējis Kampenhauzens, to viņa esot darījusi ar kādu muižā uz ziemu izmetinātā Lādogas pulka karavīru. Pēc tam bēgļe apmetusies Valmieras tuvumā un tur sākusi strādāt par kalponi un iepazinusies ar Indriķi.²⁹ Tā kā trūka muižnieka piekrišanas, turklāt Līze faktiski bija palikusi bez “pieraksta”, tad arī Valmieras draudzes mācītājs atteica abiem precēties gribētājiem svētību,³⁰ tādējādi sekmējot viņu dzīvošanu “civillaulībā”, kuras ietvaros, kā redzam no Indriķa liecības, ir jau piedzimis bērns. Konkrētais gadījums ar Indriķi un Līzi parāda, ka zemnieki tieši muižnieku un draudzes ganu aizstāvēto principu dēļ bija piespiesti dzīvot “civillaulībā”, turklāt, kā liecina arhīva materiāli, nav redzams problēmas risinājums. Iespējams, tas varētu notikt, ja Kampenhauzens vai nu akceptētu Līzes aiziešanu, vai arī saņemtu kādu kompensāciju par zaudēto dzimtzemnieci.

Izrādās, arī slavenā Vidzemes apgaismotāja un nemirstīgo “Latviešu” autora Garlība Merķeļa tēvs Daniels Merķelis ir sekmējis divu jaunu cilvēku dzīvošanu “civillaulībā”. Kā liecina Vidzemes konsistorijas dokumentos atrastā lieta no 1766. gada, Lēdurgas mācītājs D. Merķelis ir slikti izturējies pret savas draudzes skolotāju Berentu Johanu Šternbergu, maksājot viņam pārāk mazu algu un turklāt vēl neļaujot precēties ar Miķeļa meitu Dārtu.³¹ Draudzes gans gan spārīgi pretojās šiem apvainojumiem, norādot, ka neviens nemaz nav izteicis vēlēšanos precēties. D. Merķelis, saprazdams, ka vislabākā aizsardzība ir uzbrukums, liecināja, ka pats sūdzības iesniedzējs nemaz īsti nezina, kā meita ir Dārta, kā arī norādīja, ka šie abi it kā precēties gribošie jau ilgāku laiku esot kopā un ir vairākkārt no draudzes locekļiem pieķerti “nekautrīgi un bezbailīgi nodarbojoties ar netiklību”. Līdz ar to “dievbijīgais” mācītājs esot pārliecināts, ka šiem “izlaidīgajiem ļaudīm” laulība būtu jāaizliedz.³²

“Civillaulībā” dzīvojuši un par to 1767. gadā sodīti divi Doles salas zemnieki – kalpone Ķīšu Anna, kas bijusi apmēram 26 gadus veca, un Bētču Indriķis. Viņi jau kopš 1763. gada Lieldienām dzīvojuši

kopā un tikuši pie bērna – dēliņa. Indriķis arī atzina sevi par tēvu, tomēr baznīca nolēma abus sodīt – viņiem bija jāiemaksā draudzes baznīcas lādē pa 50 kapeikām katram, kā arī jāsaņem miesas sods – Indriķim 10, bet Annai 5 pāri rīkšu pēriens pie baznīcas,³³ lai visi to redzētu un tas kalpotu par biedinājumu citiem.

Iespējams, arī nākamais gadījums liecina par divu pretēja dzimuma pārstāvju esību civillaulībā. 1767. gada vasarā dzimtzemiece Lielkrustkules Anna no Ņežiem (Jērcēni) bija iesniegusi lūgumu ļaut viņai precēties ar tās pašas muižas dzimtzemnieku Staļļu Jāni. Problēma daļēji ir atrunāta baznīcas likumā, tomēr birokrātiskas nianšes neļāva abiem salaulāties. Anna jau bija precējusies ar Ansi, kurš pirms septiņiem gadiem pazudis un joprojām nebija devis par sevi nekādas ziņas. Pagaidām Annai gan tika atteikts, jo bez iepriekšējā vīra piekrišanas šķirt laulību nevarēja, turklāt toreiz spēkā esošais zviedru laiku baznīcas likums paredzēja: ja viens no laulātajiem savas prombūtnes laikā nevar dot no sevis neatkarīgu apstākļu dēļ kādu ziņu par sevi un pēc kāda laika tomēr atgriežas, tad viņa otrai pusei jādzīvo ar viņu, jo tad pirmā noslēgtā laulība joprojām ir spēkā.³⁴ Šajā situācijā jāapzinās 18. gs. iespējamā informācijas apmaiņa, kuras dēļ faktiski Anna varēja tā arī nekad nesaņemt kādas ziņas par savu pirmo vīru – un līdz ar to viņas iespējas apprecēties legāli otro reizi būtu problemātiskas ļoti ilgi, iespējams, pat līdz viņas nāvei. Šādās situācijās vienīgais glābiņš bija meklējams pie draudzes mācītāja, kurš varēja vērsties ar iesniegumu konsistorijā un ar tās palīdzību mēģināt meklēt risinājumu. Ir zināmi gadījumi, kad līdzīgās situācijās mācītājs caur konsistoriju panāca, ka tika izsludināta pazudušās personas meklēšana ar piebildi, ka, ja viņa norādītajā laikā nedos par sevi zināt, tad viņa laulātais draugs tiks pasludināts par juridiski brīvu stāties jaunā laulībā. Šāds paziņojums tad tika nolasīts prāvestijas vai pat visas guberņas baznīcās pēc dievkalpojuma trīs svētdienas pēc kārtas. Ja pazudušais tā arī nepieteicās, otra puse ieguva ar konsistorijas atļauju tiesības precēties, tādējādi daudzos gadījumos izejot no piespiedu “civillaulības” statusa oficiālā baznīcas akceptētā laulībā.

Iespējams, līdzīga situācija ar precēšanās atļaujas došanas kavēšanu risinājās 1777. gadā Jumurdas draudzē, kur vienā komandā uzstājās gan abi precēties gribētāji, gan viņu laulību slēgt paredzētais mācītājs. Sūdzības iniciators bija Jumurdas zemnieks Vēveru Jānis, kurš gribēja precēt Ogres muižā dzīvojošo meitu Eddi, bet viņas dzimtkungs majors barons fon Mengdens piekrišanu

nedeļa, ignorējot arī mācītāja lūgumu. Arī Jāņa dzimtkungs barons fon Gildenhofs mēģinājis pārliecināt savu kolēģi no Ogres, tomēr viss izrādījies velti. Vidzemes konsistorija šajā gadījumā bija zemnieku un mācītāja pusē un centās nepieļaut abu milnieku kopdzīvi nesvētītā laulībā, tāpēc mēģināja ar soda palīdzību vest Mengdeni pie prāta – viņam tika uzlikts samērā skarbs naudas sods – 50 valsts dālderī, pieprasot nekavējoties dot precību atļauju.³⁵ Šis gadījums arī rāda, ka mācītāji mēdza dažādos gadījumos ieņemt atšķirīgu pozīciju – šajā reizē draudzes gans bija zemnieku pusē un nemeklēja ieganstus, kā kavēt laulības slēgšanu.

Kā liecina kādi citi Vidzemes konsistorijas materiāli, samērā lielas iespējas dzīvot “civillaulībā” bija t.s. vaļiniekiem un iedzīvotājiem ar nepastāvīgu dzīvesvietu. 1771. gadā Vidzemes konsistorija bija vērsusies pie Vidzemes ģenerālgubernatora ar lūgumu palīdzēt risināt problēmu, ar kuru saskārās vaļinieki un apkārt ceļojošie; ja viņi, uz kādu laiku apmetoties kādā Vidzemes guberņas mazpilsētā, bija noskatījuši sev par sievu vietējo zemnieku meiteni, tad saņemt atļauju precēties viņiem bijis gandrīz neiespējami,³⁶ bet bez oficiālas meitenes dzimtkunga atļaujas neviens mācītājs viņus nelaulātu. Līdz ar to vienīgais risinājums bija mēģināt dzīvot “civillaulībā” un riskēt saņemt attiecīgos sodus. Lielā mērā tas bija saistīts ar to, ka muižnieki šajā situācijā nevēlējās zaudēt savas dzimtzemnieces un tāpēc nedeļa atļauju tām precēties ar šo kategoriju vīriešiem. Risinot šo problēmu, tika atzīts, ka apkārtklejojošie ir apgrūtinājums sabiedrībai un varot tikai samaitāt zemniekus, kuri ir valsts stabilitātes garant, turklāt apkārtklejojošie apdraud arī privātapašumu, aizvedot no muižām dzimtzemnieces.³⁷ Līdz ar to var noprast, ka šādos gadījumos valdošās sabiedrības nostāja bija vienota un konsekventa – neatbalstīt šādas laulības un visiem līdzekļiem tās kavēt. Kas tādā gadījumā atlika jaunajiem cilvēkiem – tikai bēgt un dzīvot civillaulībā, bet, ja kristīgā pārliecība to neļāva, tad bija jāmeklē iespējas iegūt svētību savai kopdzīvei. Viens no risinājumiem bija doties pie kādas citas konfesijas garīdznieka un pārliecināt viņu tos salaulāt. Viena šāda samērā plaši pazīstama vieta, kurp devās luteriskās baznīcas atraidītie, bija katoļu baznīca Skaistkalnē. Dažreiz palīdzība tika meklēta pie tuvumā esošā pareizticīgā popa.

1799. gada janvārī Vidzemes konsistorijā bija jāizskata lieta par atļaujas pieprasīšanu precēties. Varam pieņemt, ka tas arī bijis kārtējais mēģinājums legalizēt civillaulību. Zeltiņu muižā pirms 10 gadiem no savas sievas bija aizmucis Šimaņa Lauris, un, nespēdama

viņu vairs sagaidīt atpakaļ, “salmu atraitne” lūdza dot viņai atļauju precēties atkal.³⁸ Pamats domāt par kārtējo “civillaulības” gadījumu ir tas, ka parasti jaunas laulības atļauja tika prasīta, ja bija jau atrasts jauns partneris. Līdzīga problēma tika izskatīta konsistorijā aprīlī – Lielstraupes Jātnieku Mārai bija aizbēdzis vīrs Jēkabs, un viņa gribēja panākt iepriekšējās laulības šķiršanu un iegūt tiesības jaunas noslēgšanai.³⁹ Tad pat ar adekvātu problēmu cīnījās Daustes Marija no Kokneses draudzes, kuras vīrs arī bija “izgaisis” un bija radusies nepieciešamība legalizēt kopdzīvi ar citu vīrieti.⁴⁰ Bērzaunē Čaura Māra 17 gadus bija gaidījusi atgriežamies savu aizbēgušo vīru Jāni, bet nu viņas pacietības mērs bija beidzies – vai arī viņa beidzot bija sastapusi sev jaunu otro pusīti –, un viņa prasīja konsistoriju ļaut legalizēt jaunās attiecības.⁴¹ Novembrī jau esošu “civillaulību” lūdza pārvērst baznīcas svētītā Priekuļu krodznieka kalps Jēkabs.⁴² Šis gadījums ir īpaši iezīmīgs ar to, ka prasītājs lūdz viņam samazināt t.s. sēru gadu un ļaut precēties – visbiežāk tas notika tad, kad pēc viena laulātā nāves samērā ātri atraitnis vai atraitne atkal bija izveidojuši jaunu ģimeni. Parasti tas bija loģisks risinājums, jo viens, it sevišķi vīrietis, turklāt ja viņam ir bērni, nespēja tikt galā ar visiem saviem pienākumiem gan mājās, gan muižā, tāpēc maksimāli ātra normālas ģimenes atjaunošana bija objektīva nepieciešamība. Tomēr bieži bija jāpaiet kādam laikam, kamēr šīs attiecības tika legalizētas, līdz ar to šajos gadījumos bija jārēķinās ar īsāku vai ilgāku dzīvošanu baznīcas neatzītā kopdzīvē jeb “civillaulībā”, kas, pēc baznīcas tēvu domām, bija grēks.

Kopumā 1799. gadā Vidzemes konsistorijā bijušas 30 ar prasībām ļaut precēties saistītas lietas.⁴³ Parasti ir vai nu pazudis, vai arī miris viens no laulātajiem, un atraitnis lūdz samazināt sēru gadu un saņemt atļauju precēties.

1823. gadā Vidzemes konsistoriju satrauca problēma, ko varētu nosaukt par “rekrūšu sievu lietu”. Tā kā kopš gadsimta sākuma Vidzemei bija jādod rekrūšos zemnieki, tad līdz ar to bija daudzi gadījumi, kad cara armijā tika iesaukti arī jau precēti vīri. Viņu ilgā prombūtne, kā arī ne tik retie gadījumi, kad karavīri krita kaujas laukā, nonāca pretinieku gūstā vai vienkārši pazuda, saasināja jautājumu par mājās palikušo sievu likteni. Šīs sievietes, ilgāku laiku būdamas vienas un nesaņemdamas nekādas ziņas no saviem vīriem, izrādīja vēlēšanos precēties, turklāt dažā jau kādu laiku bija dzīvojuši ar jaunu partneri un pat tikusi pie bērna. Esošā likumdošana

gan pieļāva noteiktos vīra prombūtnes gadījumos atļaut precēties, tomēr, ja pirmais vīrs atgrieztos un varētu pierādīt, ka viņš nav devis ziņas ne savas vainas dēļ, viņa sievai būtu pienākums atgriezties pie sava pirmā likumīgā vīra.⁴⁴ Tā šādā situācijā bija nokļuvušas divas alūksnietes – Avena Madara un Kraukļu Līze, kuru vīri – Jānis un Reinis – pirms 7 gadiem bija iesaukti armijā un kopš tā laika par viņiem nav bijis nekādu ziņu. Abas lūdza atļauju atkal precēties, ko konsistorija arī deva.⁴⁵ Tomēr tas nemazināja abu sieviešu rūpi par to, kas varētu notikt, ja vīri pēkšņi atgrieztos. Rekrūšu sievas, kā arī daļa pārējās sabiedrības, Vidzemes luterisko baznīcu ieskaitot, vēlējās, lai šajā jomā tiktu ieviesta skaidrība un rekrūšu sievas, uzsākušas jaunas attiecības, justos drošas un aizsargātas. Līdz ar to Vidzemes konsistorija lūdza ko darīt lietas labā, iestrādājot likumdošanā jaunas normas, kas stiprinātu laulības saites.⁴⁶

Citas problēmas nodarbināja divus jaunus cilvēkus Straupē – turienes draudzes gans Sokolovskis 1823. gada februārī ziņoja konsistorijai par šādu gadījumu: viņa draudzes locekle Ilze dzīvojot kopā ar Rozbeķu muižai piederīgo Igaunu Indriķi un viņiem abiem piedzimis dēliņš. Diemžēl nav bijis iespējams viņu kristīt, jo, tā kā Indriķis bija grieķu, respektīvi, pareizticīgai baznīcai piederīgs, tad tas saskaņā ar Krievijas impērijas likumiem bija jāveic pareizticīgajam priesterim. Tuvākais bijis Valmierā, kur uzturējusies karaspēka daļa, tomēr garīdznieks atteicies kristīt bērnu, jo viņa vecāki nav bijuši oficiāli laulāti.⁴⁷ Līdz ar to faktiski jāatzīst, ka jaundzimušā vecāki ir dzīvojuši civillaulībā. Tajā pašā laikā te iezīmējas cita problēma, proti, pareizticīgās baznīcas vēlme dominēt pār pārējām konfesijām un faktiski caur atteikumu kristīt bērnu piespiest abus slēgt laulību pareizticīgajā baznīcā.

Zināms krimināls pārkāpums redzams citā gadījumā, kas norisinājies ar Tirzas draudzes piederīgo Pelnu Maiju no Jaunadulienes. Viņa 1826. gadā divas nedēļas pirms Vasarsvētkiem it kā esot Jēkabpili salaulājusies ar kādu krievu tautības zemnieku Mikitu, kurš Jaunadulienā dzīvojot jau kādus 5–6 gadus. Kā tika noskaidrots, Maijai nav bijusi atļauja precēties nedz no muižnieka, nedz par to ko zinājis draudzes gans, turklāt viņi nav abi nevienu reizi uzsaukti Tirzas baznīcā. Skaidrojot lietas apstākļus, izrādījās, ka laulāšanas vide bijusi visai dīvaina – tas noticis privātā namā, rituālu veicis Jēkabpils Sv. Gara baznīcas garīdznieks Sačkovskis. Aptaujājot popu, noskaidrojās, ka viņš šajā laikā nav veicis nevienu laulāšanu, kurā viens būtu bijis piederīgs luteriskajai baznīcai. Izrādījās, ka patiesībā

tas noticis pie kāda “zaldātu mācītāja”, kurš bija ģērbies armijas formā un salaulājis abus par 1 sudraba rubli, turklāt beigās Mikita atzinies, ka tas noticis krogā.⁴⁸ Drīz arī tika atzīts, ka rituālu veicis kāds gadījuma cilvēks, kam šādas tiesības nemaz nevarēja būt. Līdz ar to abu savērnieku rīcība bija sekmējusi viņu nonākšanu “civillaulībā”, jo nelikumīgās darbības neļāva uzskatīt visu notikušo par likumīgu. Iespējams, vēl bija jāpaiet zināmam laikam, līdz abi varēja justies kā oficiāli precēti vīrs un sieva.

Pamats uzskatīt, ka mācītājs Johans Matiāss Vīners apzināti piespiedis ilgāku laiku vairākiem savas draudzes pāriem dzīvot “civillaulībā”. 1741. gada decembrī viņš Vidzemes konsistorijai ziņoja, ka ir konsekventi ievērojis 1740. gada 28. septembra ģenerālās baznīcas vizitācijas komisijas rīkojumu par to, ka, ja laulāties gribošie nezina katķisma piecus pamatgabalus ar izklāstu, tad viņiem laulāšana jāatsaka.⁴⁹ Acīmredzot zemnieki nevēlējās samierināties ar tik disciplinētu draudzes ganu un bija sūdzējušies tālāk, līdz lieta nonāca Vidzemes luteriskās baznīcas pārvaldē, kura tad centās noskaidrot problēmas būtību. Neapšaubāmi, šādi luteriskā baznīca centās uzlabot savu baznīcēnu zināšanas kristietībā, tomēr biežāk tas noveda nevis pie tā, ka jaunie pāri cītīgāk apmeklēja dievkalpojumus un naski devās uz t.s. pirmslaulību apmācību, bet gan atmata baznīcai ar roku un turpināja dzīvot “civillaulībā”, tādējādi sagādājot problēmas gan sev, gan saviem bērniem.

Apkopojot iepriekš izklāstīto, viens no secinājumiem ir – zemnieki pamatā nelabprāt dzīvoja “civillaulībā”, un visbiežāk tas notika no viņiem neatkarīgu apstākļu dēļ. Parasti zināma vaina bija jāuzņemas muižniekiem, kuri dažkārt nedeva saviem zemniekiem atļauju precēties, turklāt ne vienmēr tie bija kādi racionāli apsvērumi. Citos gadījumos vainīgi bija pārlietu centīgi baznīcas kalpi, kuri centās strikti ievērot visus likumus un priekšrakstus. Nenoliedzami bija arī kāda daļa zemnieku, kuri uzskatīja, ka, dzīvojot baznīcas nesvētītā kopdzīvē, viņi negrēko. Dažreiz “civillaulību” ļaunprātīgi izmantoja tie, kuri negribēja sevi apgrūtināt ar laulības saitēm un bija disponēti bieži mainīt partneres. Tādējādi var droši apgalvot, ka gan 19., gan 18. un pat 17. gadsimtā Vidzemē eksistēja “civillaulības” izpausmes, tomēr tās pamatā bija ārēju apstākļu determinētas un paši iedzīvotāji tās nekultivēja kā ikdienas normu.

ATSAUCES

- ¹ Lauma Sloka (1925). *Vidzemes draudžu kronikas*. 1. d. Rīga, 240. lpp. (Valsts archiva raksti, III).
- ² Turpat, 241. lpp.
- ³ Turpat.
- ⁴ Turpat, 246. lpp.
- ⁵ Inken Fuhrmann (1998). *Die diskussion über die Einführung der fakultativen Zivilehe in Deutschland und Österreich seit Mitte des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt a. Main. (Rechtshistorische Reihe. Bd. 177); Daniel Tibi (2011). "Erst nur flüchtig und zivil, dann mit Andacht und Gefühl." *Die Pflichtzivilehe in Deutschland*.
- ⁶ *Latviešu konversācijas vārdnīca* (1927–1928). 1. sēj. Rīga: A. Gulbis, 1449. sl.
- ⁷ *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri* (1998). 1. sēj. Atb. red. E. Melķīsis. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds.
- ⁸ Turpat, 38.–39. lpp.
- ⁹ Turpat, 65. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 187. lpp.
- ¹¹ Turpat, 120. lpp.
- ¹² *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri* (2006). 2. sēj. Atb. red. V. Blūzma. Rīga: Juridiskā koledža, 141.–142. lpp.
- ¹³ Turpat, 350. lpp.; *Baltische Kirchengeschichte* (1956). Hrsg. R. Wittram. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, S. 101.
- ¹⁴ Turpat, 177. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 101. lpp.
- ¹⁶ *Latvijas tiesību avoti*, 2. sēj., 352. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 354. lpp.
- ¹⁸ Turpat.
- ¹⁹ Turpat, 356. lpp.
- ²⁰ Turpat, 177. lpp.
- ²¹ Gesetz für die Evangelisch-Lutherische Kirche in Russland (1832). *Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LVVA), 233–4–44, 5. lp.
- ²² *Latvijas tiesību avoti*, 2. sēj., 353. lpp.
- ²³ Sloka. *Vidzemes draudžu kronikas*, 240. lpp.
- ²⁴ Turpat, 241. lpp.
- ²⁵ Kirchenvisitations Prokoll (1643). Herder-Institut, A 159, S. 261.
- ²⁶ Turpat, 270. lpp.
- ²⁷ Turpat.
- ²⁸ Sūdzības Vidzemes konsistorijai. LVVA, 233–1–861, 116. lp.
- ²⁹ LVVA, 233–1–861, 118. lp.
- ³⁰ LVVA, 233–1–861, 119.–120. lp.
- ³¹ LVVA, 233–1–879, 539. lp.
- ³² LVVA, 233–1–879, 540.–542. lp.
- ³³ LVVA, 233–1–881, 350.–358. lp.
- ³⁴ LVVA, 233–1–881, 316. lp.

- ³⁵ LVVA, 233-1-11, 328.-329. lp.
³⁶ LVVA, 233-1-898, 267. lp.
³⁷ LVVA, 233-1-898, 267.-268. lp.
³⁸ LVVA, 233-1-20, 13. lp.
³⁹ LVVA, 233-1-20, 59. lp.
⁴⁰ LVVA, 233-1-20, 60. lp.
⁴¹ LVVA, 233-1-20, 104.a lp.
⁴² LVVA, 233-1-20, 187. lp.
⁴³ LVVA, 233-1-20, 13.-230. lp.
⁴⁴ LVVA, 233-1-29, 135. lp.
⁴⁵ LVVA, 233-1-29, 28.-29. lp.
⁴⁶ LVVA, 233-1-29, 136. lp.
⁴⁷ LVVA, 233-1-29, 77. lp.
⁴⁸ Ziņojums Vidzemes ģenerālgubernatoram par mācītāju nelikumībām (1826). LVVA, 1-5-1618, 1.-20. lp.
⁴⁹ Sūdzības Vidzemes konsistorijai. LVVA, 3-1-851, 354. lp.

COHABITATION AS AN OBJECTIVE REALITY:
“LIFE IN SIN” AS ONE OF THE CONDITIONS
OF EXISTENCE
IN 17TH-19TH CENTURY VIDZEME

Gvido Straube

Dr. hist., Professor at the Faculty of History, University of Latvia.
Scientific interests: modern history of Latvia, history of peasant schools in 17th-18th century Vidzeme.
E-mail: gvido.straube@lu.lv

Since the Middle Ages sexual relations in the territory of present-day Latvia were largely controlled by the Church. Church laws stipulated that the basic unity of society was the family, and explained how it had to be established, which factors could serve as a refusal to get married and which allowed a divorce. Consequently, cohabitation was a sin owing a penalty. However, the reality often is quite different, and throughout the history couples are found who live together without the blessing of the Church and take the consequences. The article focuses on the reasons of such cohabitation or life in a consensual union contrary to the Church laws in 17th-19th century Vidzeme.

Key words: the Church, a church marriage, cohabitation, Church penalties.

Summary

In the Middle Ages and even later everyday life of the Latvian people was under strict control of the Church. Baptism, confirmation, marriage and funeral were the milestones in the course of human life. Any departure from the Church laws had to be punished. However, reality often set its own rules of the game, so that people were forced to break these laws. One of the areas of everyday life, where these deviations were reported more often, was the so-called consensual cohabitation. The Church laws did not allow sexual intimacy outside of sacred marriage ties, but the Latvian church registers of the 17th–19th centuries show that cases of cohabitation have been found quite frequently. The culprits had to be punished; usually it was a small fine to be paid for breaking the Church laws. Analysis of these examples shows that people chose to live in a consensual union for different reasons, and not infrequently even the Church itself motivated them to do so, although involuntarily.

One of the most typical cases of cohabitation was a widow and a widower who had started to live together shortly after the death of their previous spouses. Although the so-called sulphur-year (1832) Church law had been made less strict, it was difficult, virtually impossible, to maintain a farm without a wife as there was too much work both on the farm and in the fields, to say nothing of raising the children who had been left motherless. Neither a widow was physically able to cope single-handed with all the responsibilities. Consequently, the mourning period defined by the Church had to be violated in order to bring home a new partner.

Another typical case involved young people who had barely reached the age of consensus and wanted to marry. The Church laws demanded of them a certain minimum of knowledge, but if any of those wishing to get married could not read, or did not know catechism or the commandments, they were not allowed to do so. Sometimes this examination required by the Church dragged on for many years, but the lovers had already begun to live together and had a child or even a couple of children.

Summarizing various archive materials, most of which deal with different conflicts and their settlement, the author has come to several conclusions. One of them is that those farmers, who had lived and worked on their farms for a long time, were reluctant to enter into a consensual union and usually did so only owing to force of

circumstances. Sometimes it was the fault of the lord of the manor who did not give his peasants permission to marry and his reasons were not always rational. In other cases too diligent clergymen tried to strictly abide by all laws and regulations. Undeniably there were also some peasants, who did not held cohabitation to be a sin, as well as those who did not want to embarrass themselves by marriage and used to frequently change partners. Thus, it can be said that both in 19th and 18th, and even 17th century Vidzeme the concept of marriage was rather freely interpreted.

Iesniegts 04.11.2013.